ТАКТИКА ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ І СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ

ЛЕПЕЙ Михайло Васильович - кандидат юридичних наук, заступник директора з юридичних питань КУП «ЕкоВін»

https://orcid.org/0009-0005-9425-2923

DOI: https://doi.org/10.32782/ep.2024.2.46

Стаття присвячена розгляду деяких аспектів розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. Аналізуються особливості проведення допиту потерпілих та свідків в кримінальних провадженнях визначеної категорії. Зазначено, що допити потерпілих та свідків зазвичай починають проводитися одразу після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Вказане здійснюється з метою найбільш повного та швидкого встановлення об'єктивної істини у справі шляхом збору особистісної інформації від учасників протиправного діяння. Під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів зазначена процесуальна дія не втрачає свого значення, адже в багатьох випадках вказані відомості єдиним орієнтиром, за яким можуть рухатись уповноважені особи. Окреслено основні завдання допиту потерпілого, як-от: встановити обставини вчинення шахрайських дій (час, місце, з доступом чи без до загальної мережі Wi-Fi); розглянути передумови вчинення шахрайських дій (наявні смс-повідомлення з незнайомих номерів на номер потерпілого, прийняті дзвінки з незнайомих номерів); визначити порядок дій потерпілого після вчинення шахрайських дій (оповістив працівників правоохоронних органів

Ключові слова: кримінальні правопорушення, шахрайство, банківські електронні платежі, розслідування, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, допит, електронно-обчислювальна техніка, потерпілий, свідок.

Постановка проблеми

Допити потерпілих та свідків зазвичай починають проводитися одразу після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Вказане здійснюється з метою найбільш повного та швидкого встановлення об'єктивної істини у справі шляхом збору особистісної інформації від учасників протиправного діяння. Під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів зазначена процесуальна дія не втрачає свого значення, адже в багатьох випадках вказані відомості єдиним орієнтиром, за яким можуть рухатись уповноважені особи. Тому опрацювання зазначеної тематики на часі є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Розгляду проблематики проведення слідчих (розшукових) дій в різних категоріях кримінальних проваджень присвятили свої праці такі дослідники як В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та інші. Зі свого боку, аналізу проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів приділили увагу в своїх роботах такі автори як Б. М. Головкін, М. М. Єфімов,

В. Б. Коба, І. О. Коваленко, О. Л. Мусієнко, Н. В. Павлова, А. В. Рейнгольд, О. А. Самойленко, С. В. Самойлов, К. О. Чередник, С. С. Чернявський, С. В. Чучко та інші. В той же час, наше дослідження, на відміну від попередніх, більш точно охарактеризувало різні аспекти визначеної процесуальної дії через призму сучасної судово-слідчої практики та позицій інших науковців.

Метою даної статті є дослідження особливостей проведення допиту потерпілих та свідків під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Виклад основного матеріалу дослідження

З приводу формулювання поняття допиту то, наприклад, М. О. Янковий визначає його як «…регламентований кримінально-процесуальним законом процес специфічної вербальної взаємодії з допитуваним, під час якої слідчий (прокурор, суддя), використовуючи законні практичні прийоми та методи психологічного впливу, отримує від допитуваного та фіксує у протоколі усну інформацію про відомі йому обставини, що мають значення для розслідування злочину» [1, с. 190].

Одразу звернемося до позиції Н. В. Павлової, яка наголошує, що «…з метою виявлення певних протиріч у свідченнях та використання їх під час подальшого допиту, слідчий повинен проаналізувати пояснення осіб, отримані у ході дослідчої перевірки, результати проведення інших слідчих дій, які містять докази щодо розслідуваної події. При цьому доцільно вивчити додаткову інформацію, що допоможе деталізувати, уточнити показання допитуваного, виявити невідповідність певних фактів. Водночас, важливим елементом підготовки до допиту є з'ясування особистісної зацікавленості допитуваної особи у певних результатах справи. Необхідним є й встановлення характеру взаємин за схемою: свідок-підозрюваний, потерпілий-підозрюваний, потерпілий-свідок, підозрюваний-інший співучасник злочину. З'ясованими обставинами визначається подальша тактика допиту. Специфікою підготовки до допиту у справах щодо шахрайства у сфері приватного житла є те, що у слідчого виникає необхідність ознайомлення з низкою документів, використаних під час вчинення злочину даної категорії та відбору серед них тих, що можуть застосовуватися під час провадження допиту. З метою з'ясування картини злочину в цілому слідчий повинен вивчити матеріали кримінальної справи та уважно проаналізувати зміст документів, які відображають факт укладення угоди щодо відчуження житла. У зв'язку з цим, слідчому необхідно звернутися до процедури укладення угоди щодо відчуження житла та її правової регламентації. На підставі вивчення матеріалів кримінальної справи та документів, що містяться в ній, слідчий повинен встановити: які дії, що вчинювалися під час укладення угоди, є незаконними, в чому вони полягають; які особи їх вчинили, коли і в якому місці; які нормативні акти, що регулюють порядок здійснення правочинів щодо житла, порушувалися тощо» [2, с. 129-130].

Відносно постановки запитань під час проведення допиту вбачаємо за потрібне привести думку К. О. Чаплинського, який наводить наступний їх перелік: «…виникнення злочинного задуму; відомості про об'єкт посягання, мотив злочину, ставлення особи до злочинних наслідків; способи підготовки та вчинення злочинів, послідовність злочинних дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер); час, місце, обстановка та механізм учинення злочинів; відомості про особу злочинця; умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які предмети або явища; психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього; загальна здібність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення; обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню злочинів; способи формування організованої групи та характер злочинної діяльності; виявлення психологічної й функціональної структури групи (якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків; кількісний склад групи при учиненні кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного, навички володіння зброєю та прийомами бороть-

би; виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховання; наявність корумпованих зв'язків та зв'язків з іншими злочинними групами; способи протидії розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків та членів групи, які дають правдиві показання; наявність в групі конфліктів, протиріч та розбіжностей; способи легалізації отриманих прибутків та відтворення злочинної діяльності; встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами групи та намагаються створити єдину, вигідну для усіх лінію поведінки та ін.»[1].

На основі узагальнення матеріалів судово-слідчої практики було встановлено, що допит потерпілих та свідків здійснювався у 100 % кримінальних проваджень.

Зі свого боку, М. М. Єфімов, Н. В. Павлова і С. В. Чучко акцентують увагу на тому, що «…у потерпілого від шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу Інтернет обов'язково необхідно досліджувати питання стосовно наступних обставин: відповідний процес знаходження Інтернет ресурсу шахрая (рекомендація знайомих; спам-розсилка); спосіб спілкування з шахраєм (лише на сайті; на сайті і телефоном; через певні соціальні мережі); речі, які потерпілий бажав придбати; спосіб оплати»[2].

З огляду на приведені думки науковців, а також аналіз судово-слідчої практики, нами було окреслено основні завдання допиту потерпілого, як-от: а) встановити обставини вчинення шахрайських дій (час, місце, з доступом чи без до загальної мережі Wi-Fi); б) розглянути передумови вчинення шахрайських дій (наявні смс-повідомлення з незнайомих номерів на номер потерпілого, прийняті дзвінки з незнайомих номерів); в) визначити порядок дій потерпілого після вчинення шахрайських дій (оповістив працівників правоохоронних органів, повідомив родичів або знайомих).

У свою чергу С. В. Головкін підкреслює, що показання потерпілого є найбільш поширеним джерелом отримання доказів на початковому етапі розслідування шахрайства. Адже «…потерпілі допитуються про обставини шахрайства, прикмети та поведінку шахраїв, маршрути їх пересування, прикмети та характеристику предметів злочинного посягання. Оскільки такі особи нерідко відчувають емоційну напругу, необхідна чітка організація допиту, постановка коротких та зрозумілих питань, що виключають виникнення пауз у процесі отримання показань»[3].

Стосовно допитів свідків, слід зауважити, що А. І. Кунтій виділив декілька специфічних їх груп свідків та обставини, які потрібно у них з'ясовувати, а саме: «Під час допитів операторів ЕОМ варто з'ясувати: правила ведення журналів операторів, порядок прийому-здачі змін, режим роботи операторів; порядок ідентифікації операторів; правила експлуатації, збереження, знищення комп'ютерних роздруківок, категорію осіб, що мають до них доступ; порядок доступу в приміщення, де знаходиться комп'ютерна техніка... У процесі допитів програмістів з'ясовується: перелік використовуваного програмного забезпечення в установі, щодо якої було вчинено злочин, його класифікація (ліцензійне чи власного виробництва); паролі захисту програм, окремих пристроїв комп'ютера, частота їхніх змін; технічні характеристики комп'ютерної мережі (у разі її наявності), хто є адміністратором мережі… У співробітника, що відповідає за інформаційну безпеку, чи адміністратора комп'ютерної мережі (за їх наявності) з'ясовують: наявність спеціальних технічних засобів захисту інформації; порядок доступу користувачів у комп'ютерну мережу; порядок ідентифікації

[1] Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : моногр. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. С. 210.

[2] Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет : теоретичні та праксеологічні засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 147.

[3] Головкін С. В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2008. С. 11.

користувачів комп'ютерів... У співробітників, що займаються технічним обслуговуванням обчислювальної техніки, з'ясовують: перелік і технічні характеристики засобів комп'ютерної техніки, встановлених в організації, а також перелік захисних технічних засобів; періодичність технічного обслуговування, проведення профілактичних і ремонтних робіт; відомості про випадки виходу, що відбулися за останній час, апаратури з ладу; випадки незаконного підключення до телефонних ліній зв'язку, установка якого-небудь додаткового електроустаткування»[4]. А вже О. Л. Мусієнко вказує, що до предмету допиту свідків необхідно віднести наступні обставини: «…з'ясування ознак (прикмет) зовнішності особи шахрая, характер його дій, дані про документи (які документи пред'являлися шахраєм, які доку-менти оформлялися, їхній зміст, особливості оформлення тощо), відомості про дії по одержанню й відвантаженню майна, особливості майна та його вартість; відомості про порядок діяль-ності підприємства, порядок охорони майна та інше»[5].

У розрізі наведеного вважаємо за потрібне привести твердження В. В. Сисолятіна, який зауважив, що «…під час допиту потерпілого або свідка доцільно демонструвати певні об'єкти: а) скріншоти повідомлень переписки зі злочинцем; б) зображення (скріншот) документу, який підтверджує зняття коштів з рахунку потерпілого; в) виписку з банківського рахунку потерпілого; г) у випадках розмови зі злочинцем в телефонному режимі чи в режимі відеоконференції з'ясувати у потерпілого чи зробив він її запис – якщо так, то долучити до кримінального провадження для подальшого використання під час проведення пред'явлення для впізнання»[6]. Зі свого боку, І. О. Коваленко зазначає, що «…допит потерпілих є важливою складовою при розслідуванні шахрайства в сфері використання банківських електронних платежів, спрямований на встановлення безпосереднього предмета розкрадання. Головною проблемою є нестача відповідних фахівців криміналістів в галузі ІТ-безпеки, які б пришвидшували розкриття даних протиправних діянь, та розробляли відповідні методики для протидії»[7].

Відносно показань свідків А. Ф. Волобуєв говорить, що «…їх повнота та правдивість залежать від вирішення таких тактичних завдань, що повинно враховуватись слідчим: а) правильне визначення кола осіб, які володіють інформацією, що має значення для розслідування; б) визначення можливої зацікавленості свідків у тих або інших результатах розслідування чи залежності від осіб, які зацікавлені в цьому; в) нейтралізації чинників, які негативно впливають на поведінку під час допиту (відмова, ухилення від дачі показань, неправдиві показання); г) врахування соціальних і психологічних особливостей допитуваного; д) вжиття заходів, спрямованих на попередження подальшої відмови від даних правдивих показань»[8].

Досить вірно К. В. Аріт акцентує увагу на тому, що «…значущість повідомлюваних свідками відомостей залежить від низки чинників, серед яких переважає бажання, продиктоване обов'язками громадянина припинити злочинну діяльність певних осіб. Саме ця обставина зумовлює важливість визначення груп свідків, їхньої спрямованості, потенційних можливостей для одержання даних, що сприяють розслідуванню злочинів. Повідомлювана свідками інформація в загальному вигляді залежить

[4] Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. С. 888-889.

[5] Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2009. С. 120.

[6] Сисолятін В. В. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням інтернет-банкінгу : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2024. С. 151.

[7] Коваленко І. О. Деякі аспекти проведення допиту потерпілого при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : (м. Харків, 28 лист. 2019 р.). Харків : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 86.

[8] Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. С. 220.

від ступенів поінформованості останніх, однак, у більш докладній градації й від інших характеристик»[9] [11, с. 107].

З приводу тактичних прийомів, то найбільш оптимальним серед них при проведенні допитів потерпілих та свідків під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів буде встановлення психологічного контакту. Ми підтримуємо позицію М. М. Єфімова, який указує, що «…будь-яка діяльність починається з налаштування співрозмовників до такого спілкування, що може призвести до найбільш ефективних результатів. Тому встановлення психологічного контакту при проведенні окремих СРД на досудовому розслідуванні має важливе значення для їх якісного й ефективного проведення. Тактика проведення нонвербальних СРД, а також дій змішаного характеру супроводжується спілкуванням їх учасників, налагодженням зв'язків. Але найважливіше значення встановлення нормального контакту між учасниками має при проведенні вербальних процесуальних дій, зокрема, допиту. Встановлення психологічного контакту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти моральності має принципове значення, адже забезпечує ефективне проведення допиту за умов сприятливих безконфліктних слідчих ситуацій»[10] [12, с. 200].

Висновок

Підводячи підсумок, зазначимо, що на основі узагальнення матеріалів судово-слідчої практики було встановлено, що допит потерпілих та свідків здійснювався у 100 % кримінальних проваджень. З огляду на приведені думки науковців, а також аналіз судово-слідчої практики, нами було окреслено основні завдання допиту потерпілого, як-от: встановити обставини вчинення шахрайських дій (час, місце, з доступом чи без до загальної мережі Wi-Fi); розглянути передумови вчинення шахрайських дій (наявні смс-повідомлення з незнайомих номерів на номер потерпілого, прийняті дзвінки з незнайомих номерів); визначити порядок дій потерпілого після вчинення шахрайських дій (оповістив працівників правоохоронних органів, повідомив родичів або знайомих). Обґрунтовано, що встановлення психологічного контакту є найбільш оптимальним тактичним прийомом при проведенні допитів потерпілих та свідків під час розслідування шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів.

Література

1. Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 5. С. 185–187.

2. Павлова Н. В. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням приватного житла : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Дніпропетровський держ. ун-т внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2007. 223 с.

3. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

4. Єфімов М. М., Павлова Н. В., Чучко С. В. Методика розслідування шахрайств, пов'язаних із купівлею-продажем товарів через мережу Інтернет : теоретичні та праксеологічні засади : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 200 с.

5. Головкін С. В. Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2008. 18 с.

6. Криміналістика : підручник / за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 948 с.

7. Мусієнко О. Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах : монографія / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2009. 168 с.

[9] Аріт К. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері економічної діяльності. *Право і Безпека*. 2013. № 2. С. 107.

[10] Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 200.

8. Сисолятін В. В. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням інтернет-банкінгу : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2024. 232 с.

9. Коваленко І. О. Деякі аспекти проведення допиту потерпілого при розслідуванні шахрайства у сфері використання банківських електронних платежів. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції : (м. Харків, 28 лист. 2019 р.). Харків : Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 84–86.

10. Волобуєв А. Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. 336 с.

11. Аріт К. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері економічної діяльності. *Право і Безпека.* 2013. № 2. С. 106–112.

12. Єфімов М. М. Особливості встановлення психологічного контакту при проведенні допиту під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 200–204.

Mykhailo LEPEI
Candidate of Legal Sciences
Intercessor of the Director of Legal
Services of the Municipal Unitary Enterprise
"Ekovin"

The article is devoted to the consideration of some aspects of fraud investigation in the field of using bank electronic payments. The peculiarities of the interrogation of victims and witnesses in criminal proceedings of a certain category are analyzed.

It is noted that interrogations of victims and witnesses usually begin immediately after entering information into the Unified Register of Pretrial Investigations. This is done in order to most fully and quickly establish the objective truth in the case by collecting personal information from the participants of the illegal act. During the investigation of fraud in the field of the use of bank electronic payments, the specified procedural action does not lose its importance, because in many cases the specified information is the only reference point that authorized persons can follow.

On the basis of summarizing the materials of judicial and investigative practice, it was established that interrogation of victims and witnesses was carried out in 100% of criminal proceedings.

In view of the cited opinions of scientists, as well as the analysis of judicial and investigative practice, the main tasks of questioning the victim are outlined, such as: establishing the circumstances of committing fraudulent actions (time, place, with or without access to a public Wi-Fi network); consider the prerequisites for committing fraudulent actions (available SMS messages from unknown numbers to the victim's number, received calls from unknown numbers); determine the procedure of the victim's actions after committing fraudulent actions (notified law enforcement officials, informed relatives or acquaintances).

It is substantiated that the establishment of psychological contact is the most optimal tactical technique when conducting interrogations of victims and witnesses during the investigation of fraud in the field of using bank electronic payments.

Keywords: *criminal offenses, fraud, bank electronic payments, investigation, criminal proceedings, investigative (search) actions, interrogation, electronic computing equipment, victim, witness.*